

7. Проценко Г. П. Правнича лінгвістика : [навч. посібник] / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко та ін. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 312 с.

8. Скороходько Є. Ф. Термін у науковому тексті / Є. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.

УДК 811.14'366'367'367.625

І. А. Романюк,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ВАЛЕНТНІСТЬ ДІСЛІВНИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ КОМПЗИТИВІВ З СЕМАНТИКОЮ СПРИЙНЯТТЯ У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Однією з важливих проблем мовознавства є співвідношення мови, мислення та сприйняття навколишньої дійсності. Частиною цієї проблеми є проблема валентності, адже розвиток семантики дієслова відбувається за рахунок валентнісних характеристик. Роль префікса полягає в тому, що він визначає напрям, яким здійснюється зміна семантики. У пізній латині приєднання префіксів до дієслів з семантикою сприйняття є достатньо регулярним. З приєднанням префіксів змінюється валентність й одночасно семантична характеристика дієслів.

Ключові слова: префіксальні композити, пізня латина, дієслова сприйняття, валентність.

ВАЛЕНТНОСТЬ ГЛАГОЛЬНЫХ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ КОМПОЗИТОВ С СЕМАНТИКОЙ ВОСПРИЯТИЯ В ПОЗДНЕЙ ЛАТИНИ

Одной из важных проблем языкознания является соотношение языка, мышления и восприятия окружающей действительности. Частью этой проблемы является проблема валентности, так как развитие семантики глагола происходит за счет валентных характеристик. Роль префикса заключается в том, что он обозначает направление, в котором осуществляется изменение семантики. В поздней латыни присоединение префиксов к глаголам с семантикой восприятия является достаточно регулярным. С присоединением префиксов изменяется валентность и одновременно семантическая характеристика глаголов.

Ключевые слова: префиксальные композиты, поздняя латынь, глаголы восприятия, валентность.

VALENCY OF PREFIX VERBS OF PERCEPTION IN LATE LATIN

The correlation between language, thinking and surrounding reality perception is one of the important linguistic problems. The problem of valency is a part of it, since the verb meaning develops due to valency properties. The function of prefix is to determine the direction of the semantic changes.

In Late Latin attaching prefixes to the verbs of perception is quite regular. Prefixation changes valency and semantic properties of verbs. Most of the Late Latin verbs tend to narrow valency. This can be explained by the fact that prefixes modifying the semantics of unprefixated verbs according to adverbial semantics characteristic of them create prefixed verbs denoting more concrete action. Such character of prefixed verbs influences also on lexical valency.

Most verbs of perception are characterized by case government. Like the verbs that denote physiological manifestation of emotions, they replace objective valency that can be expressed by forms of various cases.

The study of linguistic material made it possible to establish that derivational semantic changes take place in the verbs belonging to several groups, namely: composites with a general meaning of perception, verbs of visual perception, verbs of audial perception, and verbs of tactile perception. Verbs of olfaction and verbs of taste do not manifest derivative semantic changes.

Attached to the stems of intransitive verbs, prefixes make them morphologically and syntactically transitive, and so they often make syntactically optional actants obligatory; attached to stems of transitive verbs, prefixes do not change verb properties though they influence its valency.

Thus, in Late Latin texts, among perceptive forms, the prefixed ones prevail; unprefixated verbs have a wider semantics and therefore greater valency.

Key words: prefix composites, Late Latin, verbs of perception, valency.

У мовній картині світу людина виступає, насамперед, як динамічна, дійова істота. Вона здійснює три різних типи дій – фізичні, інтелектуальні та мовні. Крім цього, їй властиві стани: сприйняття, бажання, знання, думки, емоції та ін. [2, с. 352]. Стан сприйняття, як зазначає Ю. Д. Апресян [2, с. 361], – є одним з емпіричних факторів, які зумовлюють універсальні структурні характеристики, поряд з мисленням, пам'яттю та емоціями. Сприйняття як важливий когнітивний етап пізнання на сучасному етапі привертає увагу лінгвістів.

Перцептивні дієслова неодноразово були об'єктом наукових досліджень. Так, у ряді робіт представлений аналіз дієслів чуттєвого та розумового сприйняття у російській мові [3; 4], розглянуто становлення та розвиток сенсорних дієслів в англійській мові [5], досліджувалось семантичне поле дієслів сприйняття у західно-романських мовах [10].

Аналіз властивостей мовних одиниць ґрунтується на вивченні їх як з погляду мовної системи, так і з погляду функціонування. Комплексний підхід до дослідження дієслова передбачає вивчення його системних і функціональних властивостей та виявлення взаємозалежностей між ними. Однією з системних властивостей дієслова є його граматична валентність. За період свого існування теорія валентності оформилася до одного з найважливіших напрямів сучасного синтаксису.

Окреме місце у дослідженні вчення про сполучуваність і валентність займають праці українських та російських дослідників, що вивчали семантико-синтаксичну валентність дієслів різних ЛСГ: валентнісні характеристики дієслів у різних типах дискурсу [11]; взаємозв'язок дієслівних категорій валентності та перехідності [8]; співвідношення понять валентності, сполучуваності та дистрибуції [6]; факультативну валентність [7]; морфологічний аспект дослідження явища валентності і сполучуваності [9].

Проте дотепер у лінгвістиці немає робіт, які б розглядали механізм функціонування префіксальних дієслів сприйняття на матеріалі латинської мови. Актуальність нашого дослідження визначається недостатнім вивченням ролі перцептивних дієслів у пізній латині, відсутністю комплексного аналізу валентнісних характеристик композитів сприйняття.

Мета статті полягає у дослідженні синтаксичної валентності дієслівних композитів сприйняття у пізній латині, визначенні структури валентності та засобів її експлікації. Реалізація поставленої мети зумовлює розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати закономірності префіксальної валентності 2) охарактеризувати семантичну структуру досліджуваних одиниць та їх валентні зв'язки.

Опираючись на класифікацію С. А. Мойсеєвої, ми зараховуємо до перцептивних дієслів лексеми, що позначають зорове, слухове, дотикове, нюхове та смакове сприйняття [10, с. 29]. Аналіз валентнісних властивостей дієслівних композитів з семантикою сприйняття у творах пізньої латини підтверджує думку А. А. Уфимцевої [12], що конкретне значення дієслова може залежати не тільки від семантики поєднаних з ним слів, але й від синтаксису: структурного типу додатка, підмета, характеру моделі. Розвиток валентних можливостей кожної дієслівної одиниці дозволяє встановлювати різноманітні відношення між актантами.

Переважаю при дієслівних композитах сприйняття діючою особою (агенсом)¹ виступає жива істота, яка спричинює дію на об'єкт. Діюча особа виражена, переважно, формою називного відмінка, що вирізняється відмінною семантичною ознакою. Цю так звану ідею обов'язкової активності «джерела» при дієсловах сприйняття вперше висловив Ю. Д. Апресян [2, с. 603–607]. При дієсловах «дізнатись, почути» існує вказівка на суб'єкт, який є носієм інформації: *Exaudit ille...* (G.T.H.F. IV, 12), *vin iŕogo sluxae...*; *sed non fuit qui exaudiret* (G.T.H.F. IV, 46) *але не було нікого, хто б міг їх почути*.

При аналізі дієслів сприйняття, – зазначає Ю. Д. Апресян, [2, с. 365] – слід враховувати одну з ознак, вагомих для характеристики станів, процесів та дії людини – призначення чи функція об'єкта. Другим актантом при композитах сприйняття виступає пацієнс і позначає особу (предмет), який перебуває у певному положенні. На синтаксичному рівні йому відповідає прямий додаток, і здебільшого пацієнс виражений іменником у формі знахідного відмінка. З семантичної точки зору у ролі пацієнса може виступати: інша жива істота; неживий предмет; подія чи явище: *ait Aregisilus: Quid aspicitis tam intenti, o populi?* (G.T.H.F. 3, 14), *Aregizil promoviv: Люди, на що ви так уважно дивитесь?; et aspexit astantes me et fratrem meum* (Aug. Confess. 9, 11), *i побачила мене і брата, які стояли поруч; haec Mummolus exaudisset* (G.T.H.F. VII, 27), *Муммол почув це*.

У пізній латині прості дієслова, приєднавши префікси, часто зазнають зміни семантики та валентності. Так, *carpio* – «брати, отримувати, обирати, захоплювати», приєднавши префікс, звужує кількість словникових дефініцій: *percipio* – «приймати, набувати, отримувати» та набуває нової семантики – «відчувати», перейшовши з ЛСГ дієслів дії у розряд перцептивних: *mentis intellectum, per quem percipit quae sunt spiritus dei* (August. Confess. 13, 23), *...розуму, яким відчуває, чим є Дух Божий*.

Зміна семантики і валентності відбувається з перехідним дієсловом *sentio* – «відчувати, дізнаватись, сприймати», яке з приєднанням префікса *con-* змінило значення та набір валентних актантів. Так, *consentio* на відміну від простого дієслова, якому властива об'єктна валентність композит отримує валентність бенефактива, виражену давальним відмінком: *qui mihi consentient* (G.T.H.F. 5, 44), *вони зі мною погодяться; ei consentiebant omnes* (G.T.H.F. 4, 7), *з ним погодились всі; Sed dum oves suas ut bonus pastor lupis tradere non consentit...* (G.T.H.F. 1, 34), *але тоді, коли добрий пастух не погодився віддати вовкам своїх овець...*

Семантична валентність дієслівних композитів іноді виражається на морфологічному рівні прийменниково-іменними словосполученнями: *Ad haec cunctus consensit populus* (G.T.H.F. II, 2), *На це весь народ погодився; ... tempore regis in multis consenserat malis* (G.T.H.F. VII, 15), *у часи короля брав участь у багатьох лихих діях*.

До перцептивних дієслів зараховуємо лексему *ostendo* – «вказувати, показувати», семантика якого передбачає, очевидно, процес сприйняття у той чи інший спосіб. Префіксальне дієслово зберігає об'єктну валентність: *nobis singula loca, quae scripta sunt, per ipsam vallem ostendebant* (Peregr. Aether. 1, 3), *які показували нам в долині окремі місця, про які було написано nobis omnia loca ostendere* (Peregr. Aether. 20, 51), *нам показати всі місця; ostendebant nobis singula loca* (Peregr. Aether. 7, 38), *показали нам окремі місця*. Але з приєднанням префікса дієслово отримало крім валентності локатива валентність бенефактива.

У сфері дієслів зорового сприйняття виділяємо композити з семантикою бачення, споглядання та спостереження. У конструкціях, в яких реалізуються значення дієслів зорового сприйняття обов'язковою є об'єктна позиція, виражена знахідним відмінком: *quae ipsi mortui praesenserunt* (G.T.H.F. II, 3), *що відчували самі смертні; Nocte autem signa cameli attendunt* (Peregr. Aether. 6, 37), *вночі ці знаки чують верблюди*. Те саме можна стверджувати і про дієслова зі значенням «слідкувати, приглядатись з метою спостереження за ким – небудь, чим – небудь»: *Aliud, inquit, non aspicias?* (G.T.H.F. 5, 50), *І сказав: А ішого ти не помічаєш? ...aspicit hunc eminus lanas regias componentem* (G.T.H.F. 4, 26), *здаєка помітив, що він обробляв королівську вовну; ...ait Aregisilus: Quid aspicitis tam intenti, o populi?* (G.T.H.F. 3, 14), *Aregizil promoviv: Люди, на що ви так уважно дивитесь?; et aspexit astantes me et fratrem meum* (Aug. Confess. 9, 11), *i побачила мене і брата, що стояли поруч*.

Для дієслів групи зорового сприйняття характерною є зміна семантики та валентності простих дієслів *video*, *specio*, спричинена приєднанням префікса *pro-*: *provideo* – «побачити раніше, передбачити, наперед піклуватись», *prospecio* – «дивитись вперед, вдалину, бачити здалека, передбачати». Композит зберіг об'єктну валентність, властиву простому дієслову, проте набув валентності бенефактива: *quae ei regis filium providebat...* (G.T.H.F. III, 31), *яка передбачала їй королівського сина (у наречені)...*; *Dominus hodie ipsi sibi providebit antestitem* (G.T.H.F. II, 13), *сам Господь сьогодні поніклується для себе про того, хто очолить; atque diversa ornamenta prospicit...* (G.T.H.F. VI, 32), *i розглядав різні прикраси...*

Відкладне дієслово *sidero* – «бути враженим небесними світилами» з приєднанням префікса переходить у ЛСГ дієслів зорового сприйняття, стає перехідним і набуває валентності об'єкта: *considero* – спостерігати, розглядати, обдумувати: *... et consideraveram opera tua et expaveram* (August. Confess. 7, 21), *i споглядав Твої справи і злякався; ... et considerabo mirabilia de lege tua* (August. Confess. 10, 43), *i побачу дива закону Твого*.

Композити з семантикою споглядання іноді набувають переносних значень. Так, дієслово *specio* – дивитися, споглядати, спостерігати має семантичну валентність об'єкта, що позначає неживу істоту. Приєднавши префікс *de-*, композит отримує значення «дивитись вниз, оглядати, дивитись згори», проте у пізній латині домінує семантика «зневажати». Об'єктний актант при цьому композиті позначає живу істоту: *gloriosissimi christiani, ne despiciatis miserum, sed velociter occurrere* (G.T.H.F. II, 3), *найславніші християни, не зневажайте нещасного...; ... quo accepto, cunctos despicit ac postponit, inflatur vanitate* (G.T.H.F. V, 48), *... отримавши це, він дивився на всіх з погордою і зневажати, сповнився марнославством*.

Слухова перцепція втілюється у творах пізньої латини композитами від дієслова *audire*. При дієсловах «слухати, чути» існує вказівка на суб'єкт, який є носієм інформації: *exaudivit me de monte sancto suo* (Vulgata, Psalm. 3), *він вислухав мене зі своєї святої гори; cum a te ipso de te ipso audiunt* (August., Confess.), *коли вони чують від мене про мене самого*.

¹ Інвентар валентностей ґрунтується на роботах Ю. Д. Апресяна [1, 2]:

- агенс (або агентив) – живий виконавець дії;
- об'єкт дії – жива істота чи неживий предмет, який бере участь у дії, але не зазнає якісних змін;
- інструмент – предмет, за допомогою якого відбувається дія;
- бенефактив (або бенефіціатив) – жива істота, для користі (чи на шкоду) якій відбувається дія.

У композитів цієї групи спостерігаємо звуження семантичного об'єму. Префіксальна форма зберегла лише значення «чути здалека, прислухатися, розуміти, вислуховувати» і поєднується у текстах пізньої латини з об'єктом, що позначає живу істоту: *Domine Iesu Christe, exaudi me de caelo sancto tuo* (G.T.H.F. 1, 30), *Gospodu Isuse Xriste, vysluхай мене зі святих твоїх небес*.

Дієслова другорядної перцепції: нюху, дотику та смаку за кількістю лексем, що їх обслуговують, поступаються мікро-полю зорового сприйняття. Група композитів, що позначають тактильні відчуття, представлена у пізній латині дієсловами з семантикою «торкатися». Композит *contingo* з приєднанням префікса не змінив семантику простого дієслова і зберіг валентність об'єкта: *Credo, non erat acceptum martyri, ut haec ille contigerit* (G.T.H.F. VII, 31), *Я вважаю, що мученик не хотів, щоб той торкався цього*.

Лексична репрезентація дієслів на позначення нюхового та смакового сприйняття представлена у пізній латині обмеженою кількістю простих та префіксальних дієслів з інших ЛСГ у поєднанні з іменниками на позначення запаху/смаку та поодинокими випадками вживання композитів. Префіксальні дієслова поєднуються з об'єкними актантами: *magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros...* (August., Confess. 9, 4), *він більше хотів, щоб вони видавали запах кедрів...*; та отримують семантичну валентність інструмента *tota basilica ... repleatur odoribus* (Peregr. Aether. 24,57), *весь храм...сповнюється пахоцями; aestimarent se paradisi odoribus collocari* (G.T.H.F. II, 31), *вважають, що він (храм) наповнюється райськими ароматами*.

Отже, у пізній латині приєднання префіксів до дієслів сприйняття є достатньо регулярним. Серед перцептивних дієслів переважають префіксальні форми, безпрефіксальні дієслова мають ширший семантичний діапазон та, відповідно, більшу сполучуваність. Дієслова сприйняття характеризуються відмінковим керуванням. Вони заміщують об'єктну валентність, яка може виражатись формами різних відмінків.

Аналіз засвідчив, що існування об'єктної поєднуваності дієслова є вагомим, але не вирішальним фактором підвищення валентності дієслова. Префікси, приєднуючись до основ неперехідних дієслів, роблять їх синтаксично та морфологічно перехідними, а тому нерідко перетворюють синтаксично факультативні актанти в обов'язкові; приєднуючись до основ перехідних дієслів, префікси не змінюють морфологічних властивостей дієслова, але впливають на його валентність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі валентних особливостей дієслівних префіксальних композитів інших лексико-семантичних груп на матеріалі текстів пізньої латини та порівняльному аналізі валентних характеристик префіксальних дієслів в архаїчній та класичній латині.

Список умовних скорочень:

1. August. Confess. – Aurelius Augustinus: Confessiones, De civitate Dei, De Trinitate // Corpus christianorum seu nova Patrum collectio. Series Latina, Turnhout, 1954.
2. G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Opera / Ed. W.Arndt et Br. Krusch. Hannoverae, 1855. Gregor von Tours. Zehn Bücher Geschichten/ Ed. R. Buchner. B.: 1956. Einleit. S. XXIX. 4.
3. Peregr. Aether. – Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta / Hrsg. v. H.Naeraeus. Heidelberg, 1908.
4. Vulgata (Ezekiel, Psalm.) – Itala und Vulgata / Herausg. H. Rönsch. 2. Auflage. Leipzig, 1875.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М., 1974. – 367 с.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды: Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – Москва : Изд-во Высшая школа «Языки русской культуры», 1995. – 767 с.
3. Васильев Л. М. Семантические классы русского глагола (глаголы чувства, мысли, речи и поведения): дисс.докт. филол. наук / Л. М. Васильев. – Уфа, 1970. – 576 с.
4. Глинка Е. В. Система глаголов восприятия, мышления и говорения: На материале исторических словарей русского языка: автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. В. Глинка. – Брянск, 2001. – 20 с.
5. Головацька Н. Г. Становлення та розвиток сенсорних дієслів в англійській мові: функціональний і когнітивний аспекти: автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. Г. Головацька; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2009. – 20 с.
6. Гонтар Т. Ф. До проблеми валентності мовних одиниць / Т. Ф. Гонтар // Мовознавство. – 1995. – № 2–3. – С. 17–21.
7. Гуревич В. В. Существует ли факультативная валентность? / В. В. Гуревич // Филологические науки. – 1992. – № 1. – С. 77–90.
8. Домброван Т. И. Валентность в системе глагольных категорий: валентность и переходность (на материале современного английского языка) / Т. И. Домброван, И. А. Сосницкий // Функциональная лингвистика: Язык. Человек. Власть. – Симферополь: КрымФармТрейддинг, 2001. – С. 67–68.
9. Клименко Н. Ф. Як народжується слово / Н. Ф. Клименко. – К.: Рад. шк., 1991. – 288 с.
10. Мойсеева С. А. Глаголы восприятия в западно-романских языках: автореф. дисс. ... докт. филол. наук / С. А. Мойсеева. – Воронеж, 2006. – 42 с.
11. Нагорна С. С. Стилеметричні характеристики дієслова у сучасних англомовних наукових текстах: дисс.... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / С. С. Нагорна. – К., 2004. – 262 с.
12. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.

УДК 811. 11 :8142:379.158

К. М. Ружин,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

КОМПЕНСАТОРНА КОМПЕТЕНЦІЯ І СТРАТЕГІЇ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ НА МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

У статті досліджується сутність понять «компенсаторна компетенція», «стратегічна компетенція» та компенсаторні/стратегічні уміння. Автор обґрунтовує ефективність формування компенсаторних умінь з другої іноземної мови в опорі на сформовані уміння з першої іноземної мови студентами мовних факультетів.

Ключові слова: комунікативна компетенція, компенсаторна / стратегічна компетенція, стратегічні уміння, співставний підхід.